

2. Дмитриев Ю.А., Казак Б.Б. Пенитенциарная психология. Учебник. Изд. Феникс. — 2007. — 688 с.
3. Министерство здравоохранения Украины. — Режим доступа: <http://www.moz.gov.ua/>
4. Пашков В. Правовий господарський порядок у забезпеченні антикорупційної діяльності в сфері охорони здоров'я // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 3. — С. 10.
5. Уголовно-исполнительное право Украины: учеб. для студ. юрид. спец. высших уч. заведений / Под ред. проф. А.Х. Степанюка. — Х., Право, 2009. — 256 с.
6. Филимонов В. Д., Филимонов О. В. Правоотношения. Уголовные правоотношения. Уголовно-исполнительные правоотношения. — М.: «Юр Инфо Р-Пресс». — 2007. — С. 43-56.
7. Шауманн И.Х. Мысли о криминальной психологии: М.; 1972..

О.П. ГОРОХ

кандидат юридичних наук, доцент

Національний університет «Киево-Могилянська академія»

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ (перша половина Х — перша половина ХХ ст.)

Дослідження історії кримінально-правової політики є способом її пізнання.

1. Проведений нами аналіз джерел кримінального права, що були чинними на території України до першої половини XVI ст. (зокрема, договорів Київських князів Олега (911 р.), Ігоря (945 р.) з візантійськими імператорами, Руської Правди (різних редакцій та списків), права Золотої Орди, Судебника князя Казимира Ягайловича (1468 р.) свідчить про те, що вони не містили норм про звільнення від покарання (у розумінні сучасного права).

2. Вважаємо, що інститут звільнення від покарання у вітчизняному праві бере свій початок з I Литовського статуту 1529 р. Так, у ст. 6 (розділ 7) цього документу передбачалася можливість звільнення від покарання у вигляді смертної кари у зв'язку із одруженням жінки з чоловіком, який її раніше згвалтував. У ст. 29 (розділ 7) цього ж Статуту також містилося положення про звільнення від покарання у вигляді смертної кари у зв'язку з відкупом винуватого грошима або клопотанням за нього друзів, купців, послів або знатних панів. Міг бути звільнений вимушений від покарання у вигляді смертної кари і у зв'язку з добровільним переходом в неволю до особи, яка про це заявила клопотання (ст. 12, розділ 11).

Були збережені законодавцем ці види звільнення від покарання (артикул 8 і 33 розділу 11) [за виключенням останнього] і у II Литовському статуті 1566 р.,

а також у III Литовському статуті 1588 р. (артикул 12 і 56 розділу 11). Крім того, III Литовський статут передбачав також відстрочку покарання у вигляді смерті вагітній жінці до моменту народження дитини та можливість звільнення винного від покарання за окремі злочини (зокрема, підпал, розбій) якщо потерпілий не звернувся до суду протягом 3 років (артикул 52, розділ 11) (артикул 34, розділ 11).

Як зауважують історики та криміналісти Литовський статут 1588 р. був чинний в Україні до розповсюдження на її території законів Російської імперії з середини XIX ст.

3. Треба мати на увазі, що під час «козацької доби» (друга половина XVI — друга половина XVIII ст.) серед козаків застосовувалося звичаєве «козацьке право». Воно відрізнялося застосуванням суворих видів та мір покарання щодо осіб, які вчинили правопорушення. Втім історії все такі відомі випадки, за яких козак міг бути звільнений від покарання — у разі, коли за нього виявила бажання вийти заміж жінка.

4. У контексті аналізованого варто уваги і джерело кримінального права XVIII ст. — «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Не дивлячись на те, що цей документ не був затверджений царським урядом окремі криміналісти переконані в тому, що норми цього документа все таки застосовувалися вітчизняними судами. Цей Звід законів передбачав також і певні види звільнення від покарання: помилування (п. 2 артикул 1, глава 3); звільнення від покарання у зв'язку з давністю виконання обвинувального вироку у вигляді смертної кари (артикул 51, глава 20), відстрочку покарання у вигляді смерті для вагітної жінки до моменту народження дитини (артикул 43, глава 21); звільнення від покарання у зв'язку з психічною хворобою (п. 4 артикул 44, глава 21); звільнення від покарання малолітніх та неповнолітніх (хлопців до 16 р., а дівчат до 13 р.) та пристарілих (п. 7 артикул 44, глава 21); звільнення від покарання за клопотанням поважної особи або потерпілого (артикул 58, глава 21); звільнення від покарання у зв'язку з примиренням чоловіка з жінкою після її прелюбодіяння (артикул 3, глава 23).

5. На початку XIX ст. на Лівобережжі, Правобережжі і на Півдні українських земель було чинним законодавство Російської імперії. Кримінальне законодавство Російської імперії XIX ст. утворювали такі законодавчі акти: Звід Законів Російської імперії 1832 р.; Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.; Устав про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р.; Військовий устав про покарання 1868 р.; Кримінальне уложення 1903 р.

Звід Законів Російської імперії 1832 р. містив низку видів звільнення від покарання: звільнення від примусових робіт на заводах та фабриках у зв'язку з передачею на поруки родичам пристарілих та хворих церковних діячів (ст. 49); звільнення від тілесних покарань представників Дворянства, Духовенства, Почесних громадян, Купців перших двох гільдій (статті 81—101); звільнення від покарання за не тяжкі злочини іновірців, які прийняли Хрис-

тиянську віру (ст. 139); звільнення від покарання у зв'язку з хворобою (ст. 142); відстрочка покарання у вигляді смертної кари вагітній жінці до народження нею дитини (ст. 143); відстрочка тілесного покарання жінці, яка годує дитину груддю на строк до 18 місяців (ст. 144); звільнення від покарання у зв'язку із смертю злочинця (ст. 145); звільнення від покарання у зв'язку із давністю (10 років) [ст. 146]; звільнення від покарання у зв'язку з реабілітацією (ст. 147); помилування (ст. 148).

Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. передбачало вже меншу кількість видів звільнення від покарання. Таким видами були: звільнення від покарання у зв'язку зі смертю злочинця (ст. 170); звільнення від покарання у зв'язку з примиренням з потерпілим (ст. 171); звільнення від покарання у зв'язку з давністю (статті 172 — 179); помилування (ст. 180). Уложення 1845 р. містило також додаток «Про осіб, до яких не застосовуються тілесні покарання».

Уложення про покарання кримінальні та виправні (в редакції 1885 р.) не змінило переліку зазначених вище видів звільнення від покарання.

Передбачав аналогічні види звільнення від покарання і Устав про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р. За цим законом так само звільнялися від покарання особи у зв'язку: із давністю проступку (ст. 21, 21¹); смертю засудженого (ст. 22) та примиренням з потерпілим (ст. 22). Водночас цей Устав передбачав можливість звільнення особи від покарання, переданої взамін грошового стягнення під арешт чи на виконання громадських робіт, у разі сплати нею відповідного грошового стягнення (ст. 23).

Були передбачені певні види звільнення від покарання і у Воїнському уставі про покарання 1868 р. Ним, зокрема, передбачалася можливість звільнення від покарання у зв'язку із давністю (ст. 92) та помилування (ст. 95).

Необхідно зазначити, що з кінця XIX ст. починають своє становлення і норми про умовно-дострокове та дострокове звільнення. Так, згідно ст. 10 Закону «Про виправні притулки для малолітніх злочинців» 1866 р. призначений судом строк перебування в притулку неповнолітньому, який виправився, міг бути скорочений на 1/3. Інший документ — Устав про засланих 1882 р. передбачав можливість дострокового звільнення від покарання (повного або часткового) для осіб, що відбувають покарання у вигляді каторги та утримання у виправному домі.

Кримінальне Уложення 1903 р. не збільшило кількості видів звільнення від покарання. В ньому була передбачена можливість звільнення від покарання у зв'язку із давністю (частини 2, 3 ст. 68) та у зв'язку з помилуванням (ст. 72). Містило це законодавство і норми про безумовне дострокове звільнення від покарання. Так, відповідно до ст. 23 Кримінального Уложення особи, що відбували покарання у виді каторги та утримання у виправному домі, після відбування визначеного законом строку покарання, могли бути звільнені від покарання за умови їх бездоганної поведінки.

22 червня 1909 р. кримінальне законодавство Російської імперії поповнилося Законом «Про умовно-дострокове звільнення».

6. Свою історію має законодавство, що було чинним у XIX ст. — початку XX ст. на території західноукраїнських земель. Так, на території Галичини та Буковини, що у другій половині XVIII ст. стали частиною Австрійської імперії, був чинним Кримінальний кодекс Австрії 1803 р. (у 1852 р. він був викладений у новій редакції). На території Закарпаття, що перебувала у ті часи у складі Угорщини, застосовувалося Угорське кримінальне уложення про злочини та проступки (1879 р.).

На жаль, нам не вдалося відшукати положень «старого» Кримінального кодексу Австрії про звільнення від покарання. Щодо Угорського кримінального уложення про злочини та проступки (1879 р.), то положення цього документу містили такі види звільнення від покарання: умовне звільнення (застосовувалося до осіб, які утримувалися в перехідних тюрмах і своєю гарною поведінкою укріпили надію на виправлення після відбуття, а за судженням до довічного позбавлення волі після відбуття 15 років, визначеного вироком строку покарання) [ч. 1 § 48]; умовно-дострокове звільнення (застосовувалося до осіб, засуджених до цухтгаузу менше 3 років або до виправного будинку або іншому роду позбавлення волі більше 1 року, після відбуття призначеного судом покарання) [ч. 2 § 48]; звільнення від покарання у зв'язку зі смертю засудженого (п. 1 § 117); помилування (п. 2 § 117, § 119); звільнення від покарання у зв'язку із давністю обвинувального вироку (§ 120).

Наприкінці зазначимо, що не менш цікавим видається подальше дослідження історії кримінально-правової політики у сфері звільнення від покарання.

В.В. ГУМЕНЮК

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах щорічного росту злочинності, збільшення проявів нових найбільш антисоціальних явищ (корупції, тероризму, організованої злочинності тощо) перед кожною державою постає необхідність формування системи альтернативних (стимулюючих посткримінальну поведінку) заходів протидії злочинності. Важливе місце у цій системі посідають заходи кримінально-правового впливу, які передбачені в Кримінальному кодексі України.

Покарання є найсуворішим та традиційним заходом, який призначається судом з метою виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [1, ч. 2 ст. 50].